ואתא איהו ותיקן **אפילו** לדברי תורה. לא קיימא לן הכי אלא כר׳ יהודה בן בתירא דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה כדאמר בראשית הגז (חולין דף קלו: ושם[ז]) וכמי שמתו (ברכות דף כב.) האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי וא״ת דהיכי אלים ר׳ יהודה לבטל תקנת עזרא וי״ל דדלמא סבר דלא תיקן עזרא דבר זה אי נמי התנה שכל מי שרוצה לבטל יבטל דבכי האי גוונא מותר כדאמר בריש מועד קטן (דף ג.) אי נמי לא פשט איסורו ברוב ישראל כדאמרינן גבי שמן בפ׳ אין מעמידין (ע״ז דף לו.) ואע״ג דמשמע התם דאי דינאל גזר עליו לא היה ר׳ יהודה נשיאה יכול לבטלו אע״פ שלא פשט היינו במילתא דכתיב בקרא אבל תקנת עזרא לא כתיב בקרא והא דדרש נמי שמתו (ברכות דף כא.): מדכתיב והודעת לבניך וסמיך ליה יום אשר עמדת מה להלן בעלי קריין אסורין כו׳ אסמכתא היא דהא עזרא תיקן והא דאמר נמי שמתו (שם דף יח.): גבי בניהו דתבר גזיזא דבכרא ונחת וטבל לא לדברי תורה דאכתי עזרא לא הוה אלא לאכול חולין בטהרה: **ואינה מביאה עגלה ערופה.**

וא״ת מאי אריא משום דלא נתחלקה תיפוק ליה משום דאית לן למיזל בתר רובא דעלמא כדאמר בלא יחפור (ב״ב דף נג.) ואע״ג דאמר התם דביושבת בין ההריס לא אזלינן בתר רובא וירושלים הריס סביב לה מכל מקום היו ישראל נכנסין ויוצאין לה לעלות לרגל ובשאר ימות השנה נמי לשלם נדרים ונדבות וגם אומות העולם היו באין לה לסחורה שקרויה רוכלת עמים וי״ל דמ״מ היו שם מקומות שלא היו מצויים כי אם יושבי ירושלים לבדם אי נמי בימי חזקיה שכל ישראל היו בירושלים ולא היו באין לסחורה: **ואין מטמא בנגעים דכתיב אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים.** אין לפרש שנתחלקה אלא שנתנו דושנה של יריחו תחתיה ולפיכך אין מטמא דבפ״ק דיומא (דף יב.) משמע דלמ״ד לא נתחלקה לא נתחלקה ממש וא״ת מנליה דלא נתחלקה ממש דלמא סבר נתחלקה אלא שנתנו דושנה של יריחו תחתיה כמו לר׳ יהודה דאמר נתחלקה ומטמא ובית המקדש עצמו אין מטמא אע״ג דנתחלק אלא משום שנתנו דושנה של יריחו תחתיו כדאמר התם וי״ל בבית המקדש סברא הוא אע״ג דנתחלק לחזרו וקנו אותו כדי שיהא לכל ישראל חלק בו אבל ירושלים אם מתחילה נתחלקה למה היו חוזרין וקונין אותה: **לא** יגדל אדם חזיריו. וא״ת מ״ל דאסור לעשות סחורה בכל דברים טמאים כדתנן במסכת שביעית (פ״ז מ״ג) אין עושין סחורה בגבולות וטוריפות וכפ׳ כל שעה (פסחים דף כג. ושם[ח]) נמי אומר לילדי היה ועוף שנזדמנו להם מיניים טמאים דוקא נזדמנו אבל לכתחילה לא כדברים התם יהיו בהויתן יהא ובמ״כ נמי דרשינן שקץ הוא לכם שלא לעשות סחורה בהן ותירץ ר״ת דהיינו דוקא בדבר העומד לאכילה אבל אם מגדלן למשות עורות בשומנן או למוכרן ליישראל שימשה בהן שרי וכל חלב מותר למכור היכא דלא קאי לאכילה ובירושלמי נמי מפרש בהאי פירקא דסוסים וחמורים שרי לעשות בהן סחורה משום דסתמן למלאכה: **ואסור** לאדם שילמד בנו חכמת יוונית. וא״ת והלא בפולמוס של טיטוס גזרו כדאמרינן בפרק בתרא דסוטה (דף מט.) וטיטוס היה בשעת חורבן כדאמרינן בהניחקין (גיטין דף נו:) ומלכות בית חשמונאי קדמי טובא כדאמרינן בפ״ק דע״ז (דף ט.) וי״ל דמעיקרא גזרו ולא קבלו מייניהו א״נ אי הוה בעי למיקם בתרור לא היה מיקרי עברייין אבל בסוף איכא גזירה דרבנן ונראה דלא יגדל דמתני׳ היא היתה גזירה דפולמוס של טיטוס: **ועל** אותה שעה שנינו מעשה שבא. (כולה) משנה היא במנחות בפ׳ ר׳ ישמעאל (דף סד: ושם[ט]) וא״ת והא בימי מרדכי הוה המעשה כדאמר התם בגמ׳ דאתא חרשא לאתיב ידיה אגנה כו׳ אמר להן מרדכי ותימה גדולה היא אם היה מרדכי כל כך דבית חשמונאי לא היה כי אם ר״פ שנים קודם החורבן כדאמר בפ״ק דע״ז (דף ט.) ונראה לר״י דכל אותן שהיו בקיאים בגרמזים ובלשונות היו נקראים על שם מרדכי לפי שהוא היה ראש וחכם להכיר ואותו מעשה דג׳ נשים דמייתי התם נראה שהיה מרדכי ממש דקאמר והיינו דתנן (שקלים פרק ה׳ משנה ג׳) פתחיה על הקנין:

לשון

ואתא איהו תיקן חפיפה: [ו]א[ז]ושיהו רוכלין מחזרין בעיירות משום תכשיטי נשים כדי שלא יתגנו על בעליהם: ותיקן טבילה לבעלי קריין [ב]דאורייתא הוא דכתיב [ו]ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ[ג] את בשרו במים דאורייתא הוא לתרומה וקדשים אתא הוא [ד]תיקן אפילו לדברי תורה: [ה]עשרה דברים [ד]נאמרו בירושלים [ה]אין הבית חלוט בה [ו]ואינה מביאה עגלה ערופה [ז]ואינה נעשית עיר הנדחת [ח]ואינה מטמאה בנגעים [ט]ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות [י]ואין עושין בה אשפתות [יא]כ[יב]ואין עושין בה כבשונות [יג]ואין עושין בה גנות ופרדסות חוץ מגנות וורדין שהיו מימות נביאים הראשונים [יד]ואין מגדלים בה תרנגולין [טו]ואין מלינין בה את המת אין הבית חלוט בה דכתיב [1]וקם הבית אשר לו הומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו וקסבר לא נתחלקה ירושלים לשבטים [טז]ואינה מביאה עגלה ערופה דכתיב [2]כי ימצא חלל באדמה אשר ה׳ אלהיך נותן לך לרשתה וירושלים לא נתחלקה לשבטים ואינה נעשית עיר הנדחת דכתיב [3]עריך וירושלים לא נתחלקה לשבטים [יז]ואינה מטמאה בנגעים דכתיב [4]ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וירושלים לא נתחלקה לשבטים ואין מוציאין בה זיזין וגזוזטראות מפני אהל הטומאה ומשום דלא ליתזקו עולי רגלים ואין עושין בה אשפתות משום שקצים ואין עושין בה כבשונות משום קוטרא ואין עושין בה גנות ופרדסין משום סירחא ואין מגדלין בה תרנגולין משום קדשים ואין מלינין בה את המת גמרא: אין מגדלין חזירים בכל מקום [יח]תנו רבנן כשצרו בית חשמונאי זה על זה היה [5] הורקנוס מבפנים ואריסטובלוס מבחוץ ובכל יום היו משלשלים להם בקופה דינרין והיו מעלין להם תמידים היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יוונית [יט]אמר להם כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרים בידכם למחר שילשלו דינרין בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי החומה נעץ צפרניו בחומה ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה באותה שעה אמרו [כ]ארור האיש שיגדל חזירים וארור האדם שילמד את בנו חכמת יוונית ועל אותה שעה שנינו [כא]מעשה שבא עומר מגנות הצריפין ושתי הלחם מבקעת עין סוכר: **וחכמת יוונית** מי אסירא והתניא אמר רבי בארץ ישראל לשון

חפיפה. כמסרק להרחקה דמילתא: **לדברי תורה.** שלא ישנה עד שיטבול: **אין הבית חלוט בה.** כדין בתי ערי חומה אלא גאולה תהיה לו אם ירצה לגאול ואם יגיע יובל יוצא ביובל כבתי ערי חצרים: **זיזין.** קורות יוצאין מן הכתלים: **גוזוטראות.** חולדליו״ר בלע״ז על פני העלייה מבחוץ: **בכשונות.** מערפות סיד לקדירות: **גינה ורדין.** כך שמה והיא היתה צריכה לקטורת והיינו כיפת הירכן (כריתות דף ו.) על שם שדרך הורד לגדל על שפת הירכן: **אין מלינין בה את המת.** מת בה אדם באותו היום קוברים אותו מיד: **ערוך.** משמע שאתה יודע למי מיוחדת היא: **אהל הטומאה.** שמא יהא כזית מן המת מוטל באהל והגזוזטראות מאהילות עליו ועל אנשים הרבה ונמצאת מרבה את הטומאה: **משוס שרצים.** דרכן ליגדל באשפה ומרבים טומאה לפי שמתיס שם ומטמאים הקדשים שבירושלים: **קוטרא.** עשן שמשחיר את החומה וגנאי הוא: **סרחון.** עשבים רעים הגדילים שם וזורקין בחוץ ועוד דרך גנות לזבלן ויש סרחון: **משום קדשים.** שתרנגולין מנקרין באשפה ומביאים בשר שרצים בפיהם ומטמאין את הקדשים: **גמרא.** מקורת היא בידינו ואין טעם לדבר: הורקנוס ואריסטובלוס אחים היו ומריבין על דבר המלוכה: **היו משלשין.** אותם שבפנים מורידין מעל החומה דינרין מתרומת הלשכה בקופה לאותן שבחוץ לקנות תמידין: **נעץ צפרניו.** תקע[ב] שכן דרך חזיר כשגורדין אותו: **ועל אותה שעה שנינו.** במנחות (דף סד:) מעשה שבא העומר שהיה רגיל לבא מן הקרוב לירושלים אותה שעה בא מגנות צריפין רחוק מירושלים לפי שהחרינו בני המלוכה את תבואות השדה: **מבקעת עין סוכר.** שם מקום: לשון

ו) ב״ב כב., **ז)** [נ״ל במיס אות כל בשרו], **ח)** [יומא כג. ערכין לב: תוס׳ דר״ל פ׳ לה מוספתא דנגעים פ״ו], **ט)** [מגילה כו. זבחים לו.], **י)** סוטה מה:, **יא)** יומא יב. [מגילה כו.], **יב)** סוטה מט: מנחות סד:, **יג)** [נמ״ל לתן בתמצת יוונים. רש״ל], **יד)** [מנחות סד:], **טו)** עיין הטעם בזוהר נשא, **טז)** פ״ל ופוס, **יז)** [ד״ה כרכי], **יח)** [ד״ה אמר], **יט)** [ד״ה אמרו].

1. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב: ויקרא טו טז
2. ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביובל: ויקרא כה ל
3. כי ימצא חלל באדמה אשר יי אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: דברים כא א
4. כי תשמע באחת עריך אשר יי אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר: דברים יג יג
5. כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם: ויקרא יד לד

גליון הש״ס

גמ׳ הורקנוס מבפנים. במנחות דף סד ע״ב ובטוטה דף מט ע״ב אותה בהיפך הורקנוס מבחוץ ואריסטובלוס מבפנים:

לעזי רש״י

אולדליו״ר (אלידור״ר). גזוזטרה, מרפסת.

עין משפט נר מצוה

קעא א מיי׳ פ״ו מהל׳ שבועות הלכה ט סמג עשין פה טוש״ע ח״מ סי׳ קנו סעיף ו:
קעב ב מיי׳ פ״ח מהל׳ מקואות הלכה ה סמג עשין רמח:
קעג ג מיי׳ פ״ד מהלכות קריאת שמע הלכה ח טוש״ע ח״מ סי׳ פח:
קעד ד מיי׳ פ״ו מהל׳ בית הבחירה הלכה יד סמג עשין קסד:
קעה ה מיי׳ שם ופי״ב מהל׳ שמיטה ויובל הלכה יב:
קעו ו מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד ופ״ע מהל׳ רוצח הלכה ד:
קעז ז מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד ופ״ל מהלכות ע״ז הלכה ד:
קעח ח מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הלכה יד ופי״ל מהלכות עומאת לרעת הלכה יא:
קעט ט י כ ל מ נ מיי׳ פ״ז מהלכות בית הבחירה הלכה יד:
קפ ס מיי׳ פ״ה מהלכות נזקי ממון הלכה ט טוש״ע ח״מ סי׳ תט סעי׳ ב:

מוסף רש״י

לא נתחלקה ירושלים לשבטים. ומאן קא מקני ליה (ערכין לב:). נותן לך לרשתה. ואין ירושלים ירושה, דקסבר לא נתחלקה לשבטים (יומא כג:). **ואינה מטמאה בנגעים דכתיב כו׳ אחוזתכם.** שאין אחוזה להם, קסבר לא נתחלקה לשבט יהודה ובנימין, אלא כל השבטים שוין בה (יומא יב. וכעי״ז מגילה כו:). בית חשמונאי. שני אחים שהיו מתקוטטים על המלוכה, הורקנוס ואריסטובלוס (סוטה מט:). ואריסטובלוס מבחוץ. לר׳ על ירושלים והכיל עמו חיל רומיים (שם. לגירסת: הורקנוס מבחוץ). **היה שם זקן אחד.** מבפנים (שם). **שהיה מכיר בחכמת יוונית.** רמ״זות (מנחות סד:) לשון חכמה שמדברים בו בני פלטין ואין שאר העם מכירים בו (סוטה מט:). אמר להם. לאותן שבחוץ (שם). ונדדעזעה ארץ ישראל. מחמת המלך שנערה על חילול שמו (שם). מעשה שבא עומר כו׳. שאותן המילות החרינו כל בניות ירושלים (מנחות סד:) שאותה שנה החרינו המילות את הזרעים שבגינות מדינת ירושלים והולכך להבית אותה שנה את העומר מגנות צריפים, ובשאר השנים מגות העומר להבית מן הקרוב לירושלים כדכתיב כרמל מקריב, שיהא הזרע לח והכל אלא ממנו וכשהוא בא מרחוק מתייבש ומתמעט ואין כל השבלת אלא מן הגרעין (סוטה מט:).

תורה אור השלם

1. ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב: ויקרא טו טז
2. ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתת לקנה אתו לדרתיו לא יצא ביובל: ויקרא כה ל
3. כי ימצא חלל באדמה אשר יי אלהיך נתן לך לרשתה נפל בשדה לא נודע מי הכהו: דברים כא א
4. כי תשמע באחת עריך אשר יי אלהיך נתן לך לשבת שם לאמר: דברים יג יג
5. כי תבאו אל ארץ כנען אשר אני נתן לכם לאחזה ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם: ויקרא יד לד

מסורת הש״ס

ו) ב״ב כב., **ז)** [נ״ל במיס אות כל בשרו], **ח)** [יומא כג. ערכין לב: תוס׳ דר״ל פ׳ לה מוספתא דנגעים פ״ו], **ט)** [מגילה כו. זבחים לו.], **י)** סוטה מה:, **יא)** יומא יב. [מגילה כו.], **יב)** סוטה מט: מנחות סד:, **יג)** [נמ״ל לתן בתמצת יוונים. רש״ל], **יד)** [מנחות סד:], **טו)** עיין הטעם בזוהר נשא, **טז)** פ״ל ופוס, **יז)** [ד״ה כרכי], **יח)** [ד״ה אמר], **יט)** [ד״ה אמרו].

לשון סורסי למה אלא לשון הקודש או לשון יוני. הוא לשון לא וסורסי לשון נלעג הוא: **פרסי.** לשון נאה מאדמי. באדר ישראל הסמוכה ליון נקט יוני ובבל הסמוך לפרס נקט לשון פרסי: **חכמת יוניה.** בני פלטין הקרובים למלכות מספרין בה: **עיני עוללה לנפשי.** לא גרסינן מאי דכתיב כלומר כך אמר רבן שמעון קורא אני על עצמי המקרא הזה שיש עלי לעולל עיני בבכי ודמעה מכל משפחות העיר: **ילדים.** בחורים: **המספר קומי.** לפנים במלא: **מדרכי האמורי.** שמספרים מלפניהם ומשיירין בלורית מאחריהן. ל"א דרך רומיים לגלח שער שלמעלה מן האוזן בתשובת הגאונים: **לספר.** מרק"א בין ישראל לעובדי כוכבי׳ ולריבה שימור: **בארור.** כדתניא לעיל [פב:] ארור ישראל[a] שיגדל חזירים: **בגל.** שם המדינה ועיר אחת שבה נקראת הרדעא ואותה העיר שמוכה לספר. ואשמועינן רב נחמן דהואיל ויש בגבל יושב קבוע וישראל הרבה מותר לגדל כלבים בעיר הסמוכה לספר כאילו היא מארץ ישראל: **ניני.** יגייני"ש. ל"א ארבע שיני הכלב האחרוכות שבהן נושך כך שמעתי (בבכורות) (מולין דף נט.): **שקילי טיבותיך.** נטולה היא טובתך ומוטלת על הקולים [b](שלא קשרת את הכלב) מה שאתה מנאמני הבל: **כבר נד.** ונעקר ממקומו: **מרחיקין את השובך.** שלא יפסידו תבואה ופירות [c]שבביב העיר: **כרסייהו בחמשיס מליא.** במה שהן מלקטות ומנקרות בקרקע מלאין בחמשין אמה הלכך לגבי אכילת תבואת עיר אין לחוש ביותר: **בישוב כרמים.** שהולך מכרם לכרם עד למרחוק: **בדידיה.** שאותן שובכין שלו ומשום יוני שובכין שלא ילכדו בפחין אין לחוש דשלו הן אבל יש לחוש ליוני הישוב שבאין דרך השובכין למרחוק:

הדרן עלך מרובה

לשון סורסי. גרסה דלשון סורסי הוא לשון ארמי כדאמר (גרסאות רבה פ׳ עה) אל יהי לשון סורסי קל בעיניך שהרי בתורה ובנביאים ובכתובים חלק לו הכתוב כבוד תורה דכתיב [d]יגר שהדותא בנביאים דכתיב [e]כדבן תימרון להון בכתובים דניאל ועזרא ולבן היה מתרגם נהריס [f]ודניאל נמי קורהו לשון סורסי אף על גב דכתיב ביה וידברו הכשדים למלך ארמית והא דנקט הכא בארץ ישראל לשון סורסי ובבבל נקט לשון ארמי אור"ת לפי שמעט משתנה בענין לשון לעז שמדברים אותו לשון לא במדינה אחת יותר מבאחרת כי אוקלוס הגר תירגם עד הגל הזה שהיד דגורא הדין ולבן קרא ליה יגר שהדותא ונ"ל לשון שדיבר לבן הוא לשון סורסי ועל שם סוריא נקרא סורסי דסוריא היא ארם נהריס וארם נוהרא שבבבל דוד ועל שם שקרובה לארץ ישראל [g]אין לשון ארמי שלה לא כל כך:

התירו לספר קומי. מתחילה לא גזרו על קרובים למלכות והוא היה רגיל כדאשכחן במעילה (דף ח.) שהלך אנטולמוס בן רחובן וסיפר קומי שלא ימרו שהוא יהודי והטעה אותם:

שני אלפים ושני רבבות גרסינן ולא גרסינן שני אלפים רבבות דבמדבר לא היו כי אם ס׳ ריבוא ושרתה שכינה ולא שייך כאן הא דאמר דיני ממונות (סנהדרין דף לט.) דכל בי עשרה שכינה שרויא דהכא אנביאים ואמשכן קאמר: **והתניא** ובישוב **אפילו** ק׳ מיל **לא יפרום.** ע"כ השתא לא ידע פירוש הברייתא [h](וקשה) דהא משמע דק׳ מיל לאו דוקא אלא אפילו אלף לא יפרום וא"כ האי יישוב היכי דמי אי קרי העיר יישוב א"כ לא יפרום בשום מקום אפילו במדבר דאפילו המדבר רחוק אלף מיל דהא אמר דק׳ מיל לאו דוקא ואפילו נאמר דק׳ מיל דוקא אכתי תקשה דישא לסיפא דהא ריש קתני דלחוק אלשים רים מן היישוב פורסין ובסיפא קתני אפילו ק׳ מיל לא יפרום דהכי תניא בתוספתא בפירקין (פ"ח) אין פורסין נשבים ליונים אא"כ הרחיק מן היישוב אלשים רים בד"א במדבר אבל בישוב אפילו ק׳ מיל לא יפרום וליכא למימר נמי דס"ד דבישוב של זרעים שייטי טובא ורישא דברייתא מיירי בישוב עיר וקרי ליה מדבר משום דליכא זרעים דא"כ מאי קשה ליה וגרסה לרישב"א דודאי ס"ד דאיירי בישוב זרעים והא"פ ומישט שייטי אלשים רים ומו לא אפילו בישוב זרעים והא מוכחא סיפא דבישוב זרעים שייטי טובא ואין זה אלא משום אפילה אלמא דלא מגיא כריסה בחמשים אמה ומשני דלא איירי בישוב זרעים אלא בישוב כרמים ובישוב שובכין וקרי מדבר היכא דליכא ישוב כרמים וישוב שובכין: **הדרן עלך מרובה**

מאי מאה מיל דקאמר, דמשמע דבשביל יוני העיר מתרחק שבאין כאן דרך שובכין, בגלו יוני העיר נמי לא יפרום, שהרי לוכל יוני שובכות של אחרים (שם). הדרן עלך מרובה

מסורת הש"ס

a) סוטה מט: גיטין מח. [ע"ש], b) [עי׳ תוס׳ ע"ז לב. ד"ה אכלן], g) [תוספתא דסוטה פט"ו], d) [עיכוין מה.], e) יומא סד. [ע"ש], f) שבת סג:, h) [שבת שם וש"נ], i) נ"ב כג., j) נסיה: אדם, k) פ"א איט, l) פ"א שבתות, m) [נרא"ש לא, n) ירמיה י, o) [עי׳ בתוס׳ נ"ב 5: ד"ה לסורי"א], p) [רש"א].

תורה אור השלם

1. עֵינִי עוֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכֹּל בְּנוֹת עִירִי:
איכה ג נא
2. וּבְנֶחָה יֹאמַר שׁוּבָה יְיָ רִבְבוֹת אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל:
במדבר י לו

הגהות הב"ח

(א) גמ׳ ושני רבבות הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות מסר אחד והיתה אשה:

גליון הש"ס

גמ׳ או לשון פרסי. בתוס׳ ב"ב דף 5 ע"ב ד"ה לסורי"א הגי׳ לו לשון סורסי: תוס׳ ד"ה לשון וכו׳ אין לשון ארמי שלה צח כל כך. ועיין ב"ב דף 5 ע"ב תוס׳ ד"ה לסורי"א:

לעזי רש"י

מרק"א. גבול, קצה. יגייבי"ש [יינציבי"ש]. חניכים.

עין משפט נר מצוה

קפא א מיי׳ פי"א מהל׳ ע"ז הלכה ו סמג לאוין נ טוש"ע י"ד סי׳ קעח סעיף ו:
קפב ב מיי׳ שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ב:
קפג ד מיי׳ פ"ה מהל׳ מקי ממון הלכה ט סמג עשין סו טוש"ע ח"מ סי׳ תכו סעיף ב:
קפד ה מיי׳ שם הלכה ט:
קפה ו מיי׳ פ"ו מהל׳ גזלה ואבדה הלכה ט סמג עשין עב טוש"ע ח"מ סי׳ קה סעיף כד ובוחש"מ סי׳ שע:
קפו ז ח ט י כ מיי׳ שם הלכה ח סמג שם טוש"מ סי׳ שע:

מוסף רש"י

לשון סורסי. קרוב הוא לגאון ארמי, ואומר אני שזו לשון גמרא ירושלמי, ואומות העולם קורין אותו לינג"א שורי"א (סוטה מט:). או לשון יונית. שהיו קרובין לארץ יון ולשון יון יפה מזה והיה לו לספר בו (שם). עיני עוללה. מעוללת את עיני, לנפשי. על נפשי, מפני קורותי (שם). המספר קומי. שערו שלפניו, ומניח בלורית מאחוריו, הרי זה מדרכי האמורי. שהן מניחין בלורית לשם עבודת כוכבים (שם). לספר. עיר שמגלגלת בין גבול ישראל לגבול האומות (ערובין מה.). תרגמה. אחו היא עיר בגבול דהוא סמוכה לספר, בהרדעא. שהיתה סמוכה לגבולים מצד אחד ולעיירות שיושבין בהן בני גולה מצד שני (שם). למיפא. לאפות עיסה, שהשאיל בעל הבית תנורו (שבת סג:). שקולי ניביה. נעוצות ד׳ שיניו שהוא נושך בהן אותן שיניים קרי ניבין, כדאמרינן בחלו טרפות (חולין נט.) גמל ניבי אית ליה (שבת סג:). שקולי טיבותך ושדיא אחיזרי. נטולה טובתך ומוטלת על הקולים. טיבותיך, טובת הנאת מממך, כמו מחזיק טוב, הגרי"א בלע"ז (שם). מרחיקין את השובך מן העיר. שהיונים מפסידין זרעוני גנות (ב"ב כג.). כרסייהו בחמשים אמה מליא. במה שהן מלקטין בתוך חמשים אמה מתמלא כרסן ואין מפסידים מזרעים מכאן ולהלן (שם). בישוב כרמים. שפורחין מכרם לכרם ושניים הרבה (שם). בישוב שובכין. שמלא משוכן לשוכך (שם). ותיפוק ליה משום שובכין גופייהו.

החובל. מכה בהמה ישלמנה וסמיך ליה ואיש כי יתן. גרסה לר"י דל"ג וסמיך ליה דהא מכח סמוכים נמי דרשי דגלא מכח ג"ש כדאמר לקמן אגן הכאה הכאה קאמרינן ואמר נמי לקמן וכי מאחר דכתיב נמי תקמו כופר לנפש רומה הלי מכה מכה למה לי משמע דג"ש היא ונמי סמוכים ועוד כי פריך בסמוך מאי חזית דילפת ממכה בהמה נילף ממכה אדם ומאי קושיא והלא מכח סמוכים הוא נמי ומכה אדם אין סמוך לאיש כי יתן מוס ומ"ת וכיון דמג"ש קא יליף למה הוצרך לאתויי קרא דמכה נפש בהמה ישלמנה ושביק קרא דמכה בהמה דמייתי לעיל וי"ל דמכה בהמה איצטריך לתנא דבי חזקיה ומאן דליתיה דרשי בריש הנחנקין (סנהדרין דף פד:) מה מכה בהמה לרפואה פטור כו' מ"ג כיון דהדר ביה ממכה אדם דהוי בקטלא הדר ביה לגמרי ונקט הלי קרא דמכה נפש בהמה דסמיך לאיש כי יתן מוס ולפי זה מצי למגרס וסמיך ליה דמשוס סמוכים נקט הלי קרא ונמי משוס סמוכים: **אף** הכאה האמורה באדם לתשלומין.

י"ם דגרסי בתר הכי והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם מות יומת פירוש שימיתו אחרו תחת אחרו מכירו ומשני יומת בממון וממאי דבממון אימא מיתה ממש נמי ס"ד מדא דהא איתקש למכה נפש בהמה ועוד דכתיב התם כאשר יתן מוס באדם כן יתן בו ש"מ ממון ואין נראה לר"י אותה גירסא כלל מדא דאיש כי יכה כל נפש אדם מוקמינן בהנשרפין (סנהדרין דף עח.) בקטלא גבי פלוגתא דרבי יהודה בן בתירה ורבנן גבי הכוהו י' בני אדם בי' מקלות ועוד דלממון נמי איצטריך ועוד מאי פריך מעיקרא והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם מי אליס מקרא דעין תחת עין דמוקמינן ליה בממון בג"ש דהכאה הכאה ועוד מכיון דכתיב כאשר יתן מוס באדם כן יתן בו למה לי הך ג"ש דהכאה הכאה ע"כ נראה דל"ג ליה כלל:

ט) **מכדי** רשעתו נפקא. פירושו בסוף פ"ב (דף כו.): **מאי** חזית דילפת ממכה בהמה נילף ממכה אדם. אע"ג דלהא נמי איצטריך דממילא הוה אמרינן עין תחת עין ממש מ"מ איצטריך דלא נילף ממכה בהמה: **מכה** מכה למ"ל. ומ"ת דרבא דרשי מיניה בפרק אלו נערות (כתובות דף לה.) בפירוש ריבתה תורה חייבי מלקות בחייבי מיתות לתשלומין מג"ש דמכה מכה וי"ל דרבא לטעמיה דדרשי לקמן עין תחת עין ממון מקרא אחרינא:

רנ

החובל בחבירו [א]חייב עליו משום חמשה דברים [ב]בנזק בצער בריפוי בשבת ובושת: בנזק כיצד סימא את עינו קטע את ידו שיבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק ושמין כמה היה יפה וכמה הוא יפה: צער [ג]כואו (או) בשפוד או במסמר ואפילו על ציפורנו מקום שאינו עושה חבורה [ד]אומדין כמה אדם כיוצא בזה רוצה ליטול להיות מצטער כך: [ה]ריפוי הכהו חייב לרפאותו (ו) [ו]עלה בו צמחים אם מחמת המכה חייב שלא מחמת המכה פטור [ז]חייתה ונסתרה חייתה ונסתרה חייב לרפאותו חייתה כל צורכה אינו חייב לרפאותו: [ח]שבת רואין אותו כאילו הוא שומר קישואין שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו: [ט]בושת הכל לפי המבייש והמתבייש: **גמ'** אמאי [י]עין תחת עין אמר רחמנא אימא עין ממש לא סלקא דעתך דתניא יכול סימא את עינו מסמא את עינו קטע את ידו מקטע את ידו שיבר את רגלו משבר את רגלו ת"ל [כ]מכה אדם ומכה בהמה מה מכה בהמה לתשלומין [ל]אף מכה אדם לתשלומין ואם נפשך לומר הרי הוא אומר [מ]לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאין חוזרין [נ]הי מכה אילימא [ס]מכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת ההוא בקטלא כתיב אלא מהכא [ע]מכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש וסמיך ליה [פ]ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו האי לאו מכה הוא [צ] הכאה הכאה קאמרינן מה הכאה האמורה בבהמה לתשלומין אף הכאה האמורה באדם לתשלומין והא כתיב [ק]ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת בממון ממאי דבממון אימא במיתה ממש לא סלקא דעתך חדא דהא איתקש למכה בהמה ישלמנה ועוד כתיב בתריה כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ושמע מינה ממון ומאי אם נפשך לומר תו קא קשיא לתנא מאי חזית דילפת ממכה בהמה לילף ממכה אדם אמרי דנין ניזקין מניזקין ואין דנין ניזקין ממיתה אדרבה דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה היינו דקתני אם נפשך לומר הרי הוא אומר לא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות כי מות יומת לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין והאי לא תקחו כופר לנפש רוצח למעוטי ראשי אברים הוא דאתא האי מבעי ליה דאמר רחמנא לא תעביד ביה תרתי לא תשקול מיניה ממון ותקטליה האי [ר]מכדי רשעתו נפקא [ש]רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו שתי רשעיות ואכתי מבעי ליה דקאמר רחמנא [ת]לא תשקול ממון ותפטריה א"כ לכתוב רחמנא לא תקחו כופר לאשר הוא רשע למות לנפש רוצח למה לי ש"מ לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר אבל אתה לוקח כופר לראשי אברים שאינן חוזרין וכי מאחר דכתיב לא תקחו כופר מכה למה לי אמרי אי מהאי הוה אמינא [א"]אי בעי עינו ניתיב ואי בעי דמי עינו ניתיב קמ"ל מבהמה מה מכה בהמה לתשלומין אף מכה אדם לתשלומין: תניא ר' דוסתאי בן יהודה אומר עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש אמרת הרי שהיתה עינו של זה גדולה ועינו של זה קטנה היאך אני קורא ביה עין תחת עין וכי תימא כל כי האי שקיל מיניה ממונא התורה אמרה [ב"]משפט אחד יהיה לכם [ג"]משפט השוה לכולכם אמרי מאי קושיא דלמא נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נישקול מיניה דאי לא תימא הכי

קטן

החובל. וכמה הוא יפה. שהרי הזיקו והפסידו ממון זה שאם היה נגרך היה מוכר עצמו בעבד עברי: **במסמר.** כאן המכה: **ציונא בזה.** לפי מה שהוא מעונג רב לעברו וכאיבו: **ומחין.** מלע"ט: **שבת.** כל ימי המולי רואים אותו כאילו הוא שומר קישואין ונותן שכירתו של כל יום שהרי אין ראוי למלאכה כבידה אפילו בלא חולי שהרי נקטעה ידו ורגלו והוא בכר נתן לו דמיהן: **הכל לפי המבייש.** אדם קל שביש בושתו מרובה: **והמתבייש.** אדם חשוב שנתבייש בושתו מרובה. וכולהו חמשה דברים מקרא נפקי נזק דכתיב[1] עין תחת עין לער פצע תחת פצע דהכי דרשינן בגמ' ריפוי ובשת רק שבתו יתן ורפא ירפא בושת דכתיב[2] וקלותה את כפה ממון: **גמ' מכה אדם ומכה בהמה.** לקמן מפרש לקראי הי מכה קאמר: **ואם נפשך לומר.** ואם יש לך להשיב ולהקשות כלום על טעם זה לא ולמד ממדרש אחר: **הרי הוא אומר כו'.** ולקמן בעי מאי הוי ליה לאקשויי: **אלא מוזרין.** לאחר שנקטעו: **בקטלא הכיב.** ומשלומין אין שם: **הכאה הכאה גמרינן.** אע"ג דקראי לא דמו גמרינן ג"ש כדתנא דבי ר' ישמעאל ושב הכהן ולא הכהן (עירובין דף נא.) ומכה אדם דקתני הכא הכאה הוא דקאמר ומכי יתן מוס גמר דמוס ע"י הכאה נא: **והכתיב איש כי יכה כל נפש אדם.** ולקטלא לא אתא קרא אלא לראשי אברים כדכתיב בתריה עין תחת עין וכתיב יומת כלומר יטול אחרו וימות אותו אחר: **מאי אם נפשך לומר.** מאי הוה ליה לאקשויי: **נילף ממכה אדם.** שנהרג ממש והכא נמי (ג) מ)(כתיב) כי יתן מוס מוס ממש: **אמרי דנין ניזקין כו'.** כלומר משום האי פירכא לא הוה מדחיק תנא למילף מלא תקחו הא מני לשנויי הכי דנין ניזקין מניזקין כו': **ואכתי מבעי ליה לא תשקול ממונא ותפטריה.** מקטלא ולגופיה אצטריך ולא למעוטי אחריני: **לנפש רוצח.** דלא אצטריך אתי למעוטי ראשי אברים שאינן נפש:

קטן

א א מיי' פ"ח מהל' חובל ומזיק הלכה ח סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' תכ סעיף ג:
ב ב מיי' שם הל"ב טוש"ע שם סעיף טו:
ג ג מיי' שם פ"ב הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סעיף ט:
ד ד מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף טז:
ה ה ו ז מיי' שם הלכה יד והלכה יט טוש"ע שם סעיף יט:
ו ח מיי' שם הלכה יח טוש"ע שם סעיף ח:
ז ט מיי' שם פ"ג הלכה ח טוש"ע שם סעיף כד:
ח י מיי' פ"ח מהלכות חובל הלכה ג ד ה:
ט כ מיי' פ"ח מהלכות רוצח הלכה ד סמג לאוין קפח:

מוסף רש"י

הכל לפי המבייש. אדם ביעודי המבייש בושתו קשה מאדם זולל ומאדם חשוב, והמתבייש. לפי חשיבותו בושתו (כתובות מ.).

תורה אור השלם

1. עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: שמות כא כד
2. וּמַכֵּה בְהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה וּמַכֵּה אָדָם יומת: ויקרא כד כא
3. וְלֹא תִקְחוּ כֹפֶר לְנֶפֶשׁ רֹצֵחַ אֲשֶׁר הוּא רָשָׁע לָמוּת כִּי מוֹת יוּמָת: במדבר לה לא
4. וּמַכֵּה נֶפֶשׁ בְּהֵמָה יְשַׁלְּמֶנָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: ויקרא כד יח
5. וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לוֹ: ויקרא כד יט
6. וְאִישׁ כִּי יַכֶּה כָּל נֶפֶשׁ אָדָם מוֹת יוּמָת: ויקרא כד יז
7. וְהָיָה אִם בֵּן הַכּוֹת הָרְשָׁע וְהִפִּילוֹ הַשֹּׁפֵט וְהִכָּהוּ לְפָנָיו כְּדֵי רִשְׁעָתוֹ בְּמִסְפָּר: דברים כה ב
8. מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ויקרא כד כב

הגהות הב"ח

(א) במשנה עלו בו למחיים: (ב) גמ' לאו מכה הוא אגן הכאה הכאה: (ג) רש"י ד"ה ויליף וכו' והכא נמי כי כתיב כי יתן:

לעזי רש"י

מלע"ט. פצעים.

(1) [כתובות מ.], (2) שם לה., (3) [מכות ד: יג: כתובות לב: לו.], (4) מי בעית קיב דמי עינא ומי בעית עריר עינא לישנא אחרינא מי נעי כו'. רש"ל, (5) [לקמן פד. כתובות לג. סנהדרין כח.], (6) [שמות כא], (7) [דברים כה], (8) [רש"ל מ"ז], (9) [ויכוח זה ל"ל אחר ד"ה מאי], (10) [ד"ה עליון],

קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן ליה התורה אמרה [1]משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אלא נשמה שקיל מיניה נשמה אמר רחמנא נשקול מיניה ה"נ נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נשקול מיניה: תניא אידך רבי שמעון בן יוחי אומר עין תחת עין ממון או אינו אלא עין ממש (ו) הרי שהיה סומא וסימא קיטע וקיטע חיגר וחיגר היאך אני מקיים בזה עין תחת עין והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אמרי ומאי קושיא דלמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר ופטרינן ליה דאי לא תימא הכי טרפה שהרג את השלם מאי עבדינן ליה אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר [8]ופטרינן ליה דבי רבי ישמעאל תנא אמר קרא [2]כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון אלא מעתה [2]כאשר יתן מום באדם הכי נמי דממון הוא אמרי דבי רבי ישמעאל קרא יתירא דרשי מכדי כתיב [3]ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו כן ינתן בו למה לי ש"מ ממון כאשר יתן מום באדם למה לי (ז)איידי דבעי מיכתב כן ינתן בו כתב נמי כאשר יתן מום באדם דבי רבי חייא תנא אמר קרא [4]יד ביד הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון אלא מעתה [4]רגל ברגל נמי הכי הוא אמרי דבי רבי חייא קרא יתירא קא דרשי מכדי כתיב [5]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אי סלקא דעתך ממש יד ביד למה לי ש"מ ממון רגל ברגל למה לי איידי דכתיב יד ביד כתב נמי רגל ברגל אביי (ח) אומר אתיא מדתני דבי חזקיה (ט)דתנא דבי חזקיה [6]עין תחת עין נפש תחת נפש ולא נפש ועין תחת עין ואי סלקא דעתך ממש זימנין דמשכחת לה עין ונפש תחת עין דבהדי דעויר ליה נפקא ליה נשמתיה ומאי קושיא דלמא מימד אמדינן ליה אי מצי מקבל עבדינן ואי לא מצי מקבל לא עבדינן ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ביה ונפק רוחיה אי מיית לימות מי לא תנן גבי מלקות (ט)[7]באמדוהו ומת תחת ידו פטור רב זביד משמיה [7]דרבה אמר אמר קרא [7]פצע תחת פצע (ט)ליתן צער במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דלהאי הוי ליה צערא להאי נמי אית ליה צערא ומאי קושיא דלמא איכא אינש דמפנק אית ליה צערא טפי ואיכא אינש דלא מפנק לית ליה צערא למאי נפקא מינה למתבי ליה היאך דביני ביני רב פפא משמיה דרבא אמר אמר קרא [8]ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דהאי בעי אסייא האי נמי בעי אסייא מאי קושיא דלמא איכא דסליק בשריה הייא ואיכא דלא סליק בשריה הייא למאי נפקא מינה למיתב ליה היאך דביני ביני רב אשי אמר אתיא תחת תחת משור כתיב הכא [6]עין תחת עין וכתיב התם [9]שלם ישלם שור תחת השור מה להלן ממון אף כאן ממון מאי חזית דילפת תחת תחת משור גילף תחת תחת מאדם דכתיב [10]ונתת נפש תחת נפש מה להלן ממש אף כאן ממש אמרי דנין נזקין מנזקין ואין דנין נזקין ממיתה אדרבה דנין אדם מאדם ואין דנין אדם מבהמה אלא אמר רב אשי [11]מתחת אשר ענה יליף ליה אדם מאדם ונזיקין מנזיקין תניא ר"א אומר עין תחת עין ממש סלקא דעתך רבי אליעזר לית ליה ככל הני תנאי אמר [9]רבה לומר שאין שמין אותו כעבד א"ל אביי אלא כמאן כבן חורין בן חורין מי אית ליה דמי אלא אמר רב אשי לומר שאין שמין אותו בניזק אלא במזיק: ההוא חמרא דקטע ידא דינוקא אתא לקמיה דרב פפא בר שמואל אמר להו זילו שומו ליה ארבעה דברים אמר ליה רבא והא אנן חמשה תנן א"ל לבר מנזק קאמינא אמר ליה אביי והא חמור הוא וחמור אינו משלם אלא נזק אמר להו זילו שומו ליה נזקיה והא כעבדא בעי למשיימיה אמר להו זילו שיימוהו כעבדא אמר להו אבוה דינוקא לא בעינא דזילא ביה מילתא אמרו ליה והא קא מחייבת ליה לינוקא אמר להו לכי גדיל מפייסנא ליה מדידי: ההוא תורא דאלם ידיה דינוקא אתא לקמיה דרבא אמר להו זילו שיימוהו כעבדא אמרו ליה והא מר הוא דאמר [1]כל הנישום כעבד אין גובין אותו בבבל אמר להו לא צריכא [7]דאי תפס רבא לטעמיה דאמר רבא נזקי שור בשור ונזקי שור באדם גובין אותו בבבל נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור אין גובין אותו בבבל מ"ש נזקי אדם באדם ונזקי אדם בשור דלא אלהים בעינן וליכא נזקי שור בשור ושור באדם נמי אלהים

קטן שהרג. אלמא נגח שהרג את הגדול: **קיטע וקיטע היאך אני קורא כו'.** וכי תימא הכא נשקול ממונא התורה אמרה משפט שוה: **ופטרינן ליה.** בולא כלום והוי משפט שוה לו ליטול אבר ממנו או לפטור לגמרי: **מאי עבדינן ליה.** הא גברא קטילא הוא והוה ליה (ט) עדות שאי אתה יכול להזימה דהא אי משתכחי עדים זוממים פטורים דגברא קטילא בעו למקטל והלך איהו נמי פטור והכי אמרינן באלו הן הנשרפין (סנהדרין דף עח.): **יד ביד.** גבי עד זומם כתיב ואשמועינן דאם העיד באים פלוני שקיטע יד חבירו משלם ממון הניתן מיד ליד: **במקום נזק.** ואע"פ שיש שם משלומי המזק משלם אף הצער ומקבלא יתירא קדריש דהא כתיב כויה תחת כויה למה לי פצע תחת פצע. וכויה ומכורה מדרשי לקמן [ע"ב]: **ואיכא איניש דלא מפנק כו' נפקא מינה.** מפצע תחת פצע למיתב ליה היאך דביני ביני: **חייא.** מהר. כמו אשור הייא במסכת שבת (דף קיט.): **אלא במזיק.** עינו של מזיק שיימינן כמה הוא שוה לימכר עבדיו וכמה הוא יפה בלא עין והיינו ממש דקאמר עינו של מזיק ישומה תחת עינו של ניזק: **ואמור אין משלם אלא נזק.** כדאמרינן בפ' ג' (דף כו.) אינם בעמיתו (ו) ולא שור בעמיתו: **והא קמחייבת ליה לינוקא.** אתה חב ומריע לו שמוחל אתה על חבלותיו דהא תשלומין של תיוק הן ולא שלך כדתניא לקמן (דף פז:) קטנים יעשה להם סגולה: **דאלם.** לעם וכסם: **כל הנישום כעבד.** הואיל ודבר שאין קנוי הוא אין גובין אותו בבבל. וטעמא מפרש לקמן: **דאי תפס.** הכי אמר להו שומו ליה והיזק לו למחר אם יתפס משלו יעבבנו: **נזקי שור בשור.** נזקי שור שבאו לו על ידי השור: **נזקי שור באדם.** נזקין שבאו לשור על ידי אדם: **נזקי אדם בשור.** אדם שהוזק על ידי שור דבעי למשיימיה כעבדא: אלהים

קטן שהרג את הגדול וגדול שהרג את הקטן היכי קטלינן ליה התורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אלא נשמה שקיל מיניה נשמה אמר רחמנא נשקול מיניה ה"נ נהורא שקיל מיניה נהורא אמר רחמנא נשקול מיניה: תניא אידך רבי שמעון בן יוחי אומר עין תחת עין ממון אינו אלא עין ממש (ו) הרי שהיה סומא וסימא קיטע וקיטע חיגר וחיגר היאך אני מקיים בזה עין תחת עין והתורה אמרה משפט אחד יהיה לכם משפט השוה לכולכם אלא דלמא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר ופטרינן ליה דאי לא תימא הכי טרפה שהרג את השלם מאי עבדינן ליה אלא היכא דאפשר אפשר היכא דלא אפשר לא אפשר [8]ופטרינן ליה דבי רבי ישמעאל תנא אמר קרא [2]כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון אלא מעתה [2]כאשר יתן מום באדם הכי נמי דממון הוא אמרי דבי רבי ישמעאל קרא יתירא דרשי מכדי כתיב [3]ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו כן ינתן בו למה לי ש"מ ממון כאשר יתן מום באדם למה לי (ו)איידי דבעי מיכתב כן ינתן בו כתב נמי כאשר יתן מום באדם דבי רבי חייא תנא אמר קרא [4]יד ביד הניתן מיד ליד ומאי ניהו ממון אלא מעתה [4]רגל ברגל נמי הכי הוא אמרי דבי רבי חייא קרא יתירא קא דרשי מכדי כתיב [5]ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו אי סלקא דעתך ממש יד ביד למה לי ש"מ ממון רגל ברגל למה לי איידי דכתיב יד ביד כתב נמי רגל ברגל אביי (ח) אומר אתיא מדתני דבי חזקיה (ט)דתנא דבי חזקיה [6]עין תחת עין נפש תחת נפש ולא נפש ועין תחת עין ואי סלקא דעתך ממש זימנין דמשכחת לה עין ונפש תחת עין דבהדי דעויר ליה נפקא ליה נשמתיה ומאי קושיא דלמא מימד אמדינן ליה אי מצי מקבל עבדינן ואי לא מצי מקבל לא עבדינן ואי אמדינן דמצי מקבל ועבדינן ביה ונפק רוחיה אי מיית לימות מי לא תנן גבי מלקות (ט)[7]באמדוהו ומת תחת ידו פטור רב זביד משמיה [7]דרבה אמר אמר קרא [7]פצע תחת פצע (ט)ליתן צער במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דלהאי הוי ליה צערא להאי נמי אית ליה צערא ומאי קושיא דלמא איכא אינש דמפנק אית ליה צערא טפי ואיכא אינש דלא מפנק לית ליה צערא למאי נפקא מינה למתבי ליה היאך דביני ביני רב פפא משמיה דרבא אמר אמר קרא [8]ורפא ירפא ליתן רפואה במקום נזק ואי סלקא דעתך ממש כי היכי דהאי בעי אסייא האי נמי בעי אסייא מאי קושיא דלמא איכא דסליק בשריה הייא ואיכא דלא סליק בשריה הייא למאי נפקא מינה למיתב ליה היאך דביני ביני רב אשי אמר אתיא תחת תחת משור. ושאל אמורלאי סבורי דאמתה ג"ש לענין מיטב (ט) ואין להוציא מג"ש עין תחת עין מפשטיה דמשמע עין ממש אלא מדרשא אחרינא: **אלא** בדמזיק. דס"ל לרבי אליעזר דהוי ככופר * דמשלם דמי מזיק דלחמנא קרייה כופר אבל אתה לוקח כופר כו' (ט) ותנאי דלעיל ס"ל דדוקא כופר משלם דמי מזיק משום פדיון נפשו: **זילו שומו ליה ד' דברים.** היה סבור דאלם הזיקו ואותו קטן כל כך גדול היה דמכלמי ליה ומכלם: קנסא

עין משפט נר מצוה

י א מיי' פ"ב מהלכות רוצח והלכה ט' וס"ל מהל' עדות הלכה ז:
יא ב מיי' פט"ז מהלכות סנהדרין הלכה יב:
יב ג מיי' פ"ה מהלכות סנהדרין הלכה י' סמג עשין לה טוש"ע סי' ל:
יג ד מיי' שם הלכה ח סמג שם טוש"ע ח"מ סי' ל סעיף ה:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה **מאי עבדינן** ליה וכו' עדות שאי אתה יכול להזימה. ק"ל כיון דהוא עדות שא"א יכול להזימה לא מיקרי עדות ומאמרי שמא נאמת לא הרג ח"כ מאי פרכינן הא שפיר מתקיים משפט אחד אלא דפטרינן ליה דליכא עדות דהרג ול"ע: **תוד"ה אלא** בדמזיק וכו' דשלם דמי מזיק. לעיל דף מ ע"א:

מוסף רש"י

אמדוהו ומת תחת ידו פטור. דשליח נ"ד הוא, ואמרן (מכות ח.) יצא האב המכה את בנו ובניו ב"ד (מכות כב:). **ליתן צער במקום נזק.** דאפילו היכא דליכא מזק משלם נמי צער, דלא תימא צער דכתבה רחמנא היינו בדליכא מזק, כגון כוותו בשפוד על לפרנו דלא אפמתיה מכפייה (לעיל בו:) שאע"פ שנותן לו דמי ידו אין פוטרים אותו מן הצער לומר הואיל וקנה ידו יש עליו לתתכה בכל מה שירצה, אלא אומרים יש לו לתתכה בכפם שאינו מצטער כל כך וזה תתכה בכרזל ולישרו (שבועות כא כה).

תורה אור השלם

1. מִשְׁפַּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם כַּגֵּר כָּאֶזְרָח יִהְיֶה כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא כד כב
2. שֶׁבֶר תַּחַת שֶׁבֶר עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן כַּאֲשֶׁר יִתֵּן מוּם בָּאָדָם כֵּן יִנָּתֵן בּוֹ: ויקרא כד כ
3. וְאִישׁ כִּי יִתֵּן מוּם בַּעֲמִיתוֹ כַּאֲשֶׁר עָשָׂה כֵּן יֵעָשֶׂה לּוֹ: ויקרא כד יט
4. וְלֹא תָחוּס עֵינֶךָ נֶפֶשׁ בְּנֶפֶשׁ עַיִן בְּעַיִן שֵׁן בְּשֵׁן יָד בְּיָד רֶגֶל בְּרֶגֶל:
דברים יט כא
5. וַעֲשִׂיתֶם לוֹ כַּאֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאָחִיו וּבִעַרְתָּ הָרָע מִקִּרְבֶּךָ:
דברים יט יט
6. עַיִן תַּחַת עַיִן שֵׁן תַּחַת שֵׁן יָד תַּחַת יָד רֶגֶל תַּחַת רָגֶל: שמות כא כד
וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ: שם כג
7. כּוִיָּה תַּחַת כּוִיָּה פֶּצַע תַּחַת פֶּצַע חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה: שמות כא כה
8. אַךְ יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:
שמות כא יט
9. אוֹ נוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם וְלֹא יִשְׁמְרֻנוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ:
שמות כא לו
10. וְאִם אָסוֹן יִהְיֶה וְנָתַתָּה נֶפֶשׁ תַּחַת נָפֶשׁ:
שמות כא כג
11. וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לְאָבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו: דברים כב כט

הגהות הב"ח

(ו) גמ' עין ממש אמרת הרי שהיה סומא: (ז) שם אביי אמר אתיא: